
ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 339.9

ББК 67.412.1я73

Бидик А.Г.

ОСНОВНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

Тернопільський національний економічний
університет,
Чортківський інститут підприємництва і бізнесу,
кафедра фінансів та банківської справи,
48500, Тернопільська обл.,
м. Чортків, вул. С. Бандери, 46,
тел.: 20849

Анотація. На основі аналізу публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів та нормативно-правових актів України розглянуто сутність і класифікації інструментів митного регулювання, висвітлено їх характерні особливості, запропоновано головні умови для застосування правил використання інструментів митного регулювання в практичній діяльності митної служби в контексті участі України в глобалізаційних процесах.

Ключові слова: інструменти регулювання, класифікація, митне регулювання, митно-тарифні заходи, нетарифні обмеження, зовнішня торгівля, національні інтереси, міжнародні домовленості.

Annotation. Based on the analysis of domestic and foreign publications, authors and legal acts of Ukraine considered the nature and classification tools customs regulation, highlights their distinctive features, main conditions for the application of the rules of customs control tools in practice the customs service in the context of Ukraine's participation in globalization processes.

Key words: regulation instruments, classification, customs regulations, customs and tariff measures, non-tariff restrictions, foreign trade, national interests, international agreements.

Вступ. Приєднання України до СОТ викликало необхідність перегляду наявних засобів митного регулювання з метою зниження або скасування митних обмежень, що захищають внутрішній ринок від негативного зовнішнього впливу. Економіки різних країн не можуть розвиватися відокремлено й ізольовано від світогосподарських тенденцій, особливо в умовах гострої конкурентної боротьби та неминучих глобалізаційних процесів, у які українська економіка вже глибоко залучена. Обсяги та масштаби зовнішньої торгівлі великою мірою впливають на економічний розвиток країни та благополуччя її населення. Україна сьогодні переживає складну економічну ситуацію. Тому в нинішніх нелегких умовах необхідно володіти конкретними знаннями у сфері державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема – митного.

Різноманітні аспекти зовнішньоекономічного та митного регулювання висвітлювалися вітчизняними та зарубіжними фахівцями, серед яких необхідно виділити А. Кириченка, А. Кредісова, І. Гринька, О. Гребельника, М. Дідківського, С. Терещенка, В. Науменка, П. Пашка, Т. Циганкову, В. Рокочу, А. Данильцева, Ю. Петрова, Є. Бабіна та інших. Останні дослідження по даній проблемі публікували Е. Курасова, В. Голомовзий, М. Дуран, Л. Яремко, М. Матвеев.

Аналізуючи роботи вищезазначених авторів і досліджуючи дану проблему, можна дійти висновку, що існуюча система митного регулювання в Україні потребує суттєвого покращення, тому тема дослідження залишається актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування, узагальнення класифікаційних ознак митних регуляторів зовнішньої торгівлі та розробка головних

умов використання інструментів митного регулювання в контексті участі України в глобалізаційних процесах.

Методологічну основу статті становлять методи теоретичного узагальнення, порівняння, систематизації, статистичні методи аналізу тощо.

Результати. На сучасному етапі напрями розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України, що склалися, створюють реальну загрозу національному виробництву, яке вже серйозно страждає від конкуренції багатьох зарубіжних товарів, що імпортуються. До такої вільної, не захищеної державою конкуренції українська промисловість ще не готова. Необхідно зважено підходити до визначення пріоритетів у зовнішньоекономічній політиці України й виборі тих чи інших засобів такої політики, спроможних захистити від розрухи ряд галузей української промисловості й, насамперед, наукоємних виробництв [4, с.48].

Проаналізувавши останні статистичні дані Національного банку України, зазначимо, що в II кварталі 2010 року експорт товарів становив 12,9 млрд дол. США, що на 41,2% більше, ніж у II кварталі 2009 року. Зростання експорту відбулося за практично рівноцінного підвищення цін (на 19,1% у II кварталі 2010 року порівняно з відповідним періодом попереднього року) і фізичних обсягів (на 19,0%), що стало наслідком поступового виходу світової економіки з кризового стану та збільшення активності на світових товарних ринках у порівнянні з попереднім роком [8].

У свою чергу в II кварталі 2010 року в Україну було імпортовано товарів на загальну суму 13,6 млрд дол. США, що на 39,5% більше, ніж у відповідному кварталі 2009 року. Це було забезпечено перш за все зростанням фізичних обсягів імпорту (на 31% у II кварталі 2010 року порівняно з відповідним періодом попереднього року). Зростання цін на імпортовану продукцію було істотно нижчим – усього на 5,4%. Порівняно з попереднім кварталом обсяги імпорту товарів зросли на 16,8%. Зростання імпорту відбувалося за всіма товарними групами [там само].

Наведені дані абсолютних показників розвитку міжнародної торгівлі свідчать про збереження від'ємного сальдо експортно-імпортних операцій, що говорить про необхідність удосконалення вітчизняної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Важливим елементом у загальній системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митне регулювання. Воно повинно проводитись із врахуванням дотримання міжнародних зобов'язань та основних домовленостей у рамках СОТ, при цьому не підриваючи фінансовий стан вітчизняних товаровиробників та держави, стримуючи інфляційні процеси та сприяючи технічному переозброєнню й підвищенню конкурентоспроможності національних виробництв.

Це нелегке завдання. За умов глобалізаційних змін, які неминуче зачіпають українське суспільство, ускладнення торговельних зв'язків уряд країни повинен розробити ефективний механізм застосування інструментів регулювання зовнішньоторговельної діяльності, передбачати та прогнозувати наслідки його дії, обґрунтувати його місце в загальній системі антикризових заходів з оздоровлення економіки країни та стану платіжного балансу.

За наявності ринкової економіки зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів підприємства підпорядковується правилам ринку, що закріплені відповідними правовими нормами. Вплив на зовнішньоекономічну діяльність відбувається на двох рівнях: саморегуляції через попит і пропозицію та державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюється за допомогою складної сукупності різноманітних заходів, кількість яких постійно збільшується.

У сучасних умовах глобалізації світової економіки держава активно регулює зовнішньоекономічні зв'язки з метою захисту національних інтересів. Ринковій системі господарювання більше відповідають економічні інструменти регулювання зовнішньоторговельних зв'язків, насамперед, усі елементи митно-тарифного регулювання.

Спробуємо дати загальну характеристику дієвим інструментам митного регулювання. Як правило, інструменти регулювання – це різноманітні обмежувальні заходи, які найчастіше стосуються імпорту, рідше – експорту. При цьому обмежувальні заходи можуть виступати й заходом полегшення доступу національних товарів на зовнішні ринки, якщо їх застосування викликано у відповідь на застосування заходів дисциплінарного характеру.

Інструменти регулювання торгівлі товарами відрізняються великою різноманітністю, їх нараховують більше за тисячу. Тому існує і декілька підходів до їх класифікації. Розглянемо найбільш повні варіанти класифікації інструментів державного впливу на зовнішньоторговельні процеси. А.В. Данильцев інструменти регулювання міжнародної торгівлі товарами класифікує за такими ознаками [2]:

- 1) за характером і цілями застосування заходів регулювання (прикордонні заходи; заходи, що стосуються внутрішнього ринку; заходи покращення умов доступу вітчизняної продукції на зовнішній ринок);
- 2) за характером інструментів, що використовуються (тарифні та нетарифні);
- 3) за характером впливу на умови конкуренції (обмежують іноземну конкуренцію на внутрішньому ринку; сприяють добросовісній конкуренції; забезпечують підвищення конкурентоспроможності національних товарів на зовнішньому ринку; полегшують доступ національних товарів на закордонні ринки);
- 4) залежно від особливостей застосування заходів регулювання (односторонні (автономні), двосторонні, багатосторонні заходи);
- 5) з погляду історичного розвитку форм протекціонізму й еволюції міжнародної торгівлі (інструменти традиційного, виборчого та глобального (екстериторіального) протекціонізму).

У свою чергу Т. М. Циганкова сучасну систему національних форм регулювання зовнішньої торгівлі класифікує за такими критеріями [6]:

- 1) за місцем виникнення регулюючих оптимізаційних заходів (превентивне правове, прикордонне регулювання, заходи з обмеження продажу й споживання іноземних товарів, а також валютно-кредитне регулювання, що стосується всіх стадій здійснення експортно-імпоротної угоди);
- 2) за походженням інструментів регулювання (тарифні та нетарифні);
- 3) за об'єктом регулювання (експортні й імпорتنі інструменти);
- 4) за характером впливу на об'єкт регулювання (адміністративні й економічні інструменти).

Пріоритетні позиції в кожній з класифікацій займають митно-тарифні та нетарифні інструменти регулювання зовнішньої торгівлі, які в комплексі утворюють загальний інструментарій митного регулювання. Важлива роль у захисті національних інтересів вітчизняних товаровиробників належить Державній митній службі, підрозділи якої повинні реалізовувати стратегічні й тактичні цілі митної політики при обов'язковому використанні інструментів митного контролю та регулювання товарообміну на території України. Однією з функцій митних органів є забезпечення інтересів громадян і держави. При цьому Державна митна служба бере участь у реалізації торговельно-політичних завдань щодо захисту українського внутрішнього ринку, стимулюванні розвитку національної економіки, сприянні структурної перебудови та інших невідкладних завдань митної політики як складової економічної політики держави.

Розглянемо докладніше основний інструментарій, що використовується при митному регулюванні зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів підприємництва в Україні.

Митно-тарифні заходи є найстарішими й основними методами регулювання державою внутрішнього товарного ринку при його взаємодії зі світовим. За формою

вони мають адміністративний характер, а за економічним змістом і характером дії належать до ринкових регуляторів зовнішньоторговельного обігу. Головними цілями застосування заходів митно-тарифного регулювання є виконання протекціоністської функції – захист національних товаровиробників від іноземної конкуренції, а також фіскальної функції – забезпечення надходжень до державного бюджету.

Механізм застосування митного тарифу містить у собі декілька елементів: товарна класифікація об'єкта оподаткування, методи визначення митної вартості оподатковуваних товарів, методи встановлення країни походження товарів, процедура застосування митних ставок. Тому ефективно застосування митного тарифу не обмежується простою зміною рівнів митних ставок. Досягнення певних цілей у регулюванні зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів можливе за умови маніпуляції всіма елементами митного тарифу [1, с.107].

Розглянемо такі статистичні дані. Митна служба щоденно перераховує до держбюджету в середньому 344,3 млн грн, тоді як у I кварталі 2010 р. було перераховано 261 млн грн, а в II кварталі 2009 р. – 215 млн грн.

У II кварталі 2010 р. збільшено митну вартість товарів порівняно з I кварталом на 63%, чим забезпечено додаткове надходження платежів у сумі 1,3 млрд грн (більше, ніж у I кварталі, на 69%).

За I півріччя 2010 р. митну вартість збільшено на 62% у порівнянні з I півріччям 2009 р., додаткові надходження за рахунок коригування митної вартості склали 2,1 млрд грн (більше, ніж у I півріччі 2009 р., на 80%).

Слід зазначити, що питома вага митних платежів (38,5 млрд грн) у структурі надходжень Державного бюджету України (120 млрд грн) за півріччя склала 32% [3, с.6].

Наведені дані свідчать про виконання митом його фіскальної функції та виключно важливу роль митних платежів у забезпеченні дохідної частини держбюджету.

До переваг використання тарифних інструментів митного регулювання відносяться такі. Використання тарифів сприяє стабільності й активізації системи міжнародної торгівлі, забезпечує передбачуваність, прогнозованість експортно-імпортних можливостей суб'єктів підприємництва, рівні умови їх вільного доступу до ринку. Тариф комплексно впливає на обсяги сум нарахованого мита на товари при їх переміщенні через кордон. Комплексність впливу проявляється у потребі правильного визначення митної вартості товару, яка служить основою для нарахування суми мита, коду товару, відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності та країни походження товару, що також впливає на застосування окремих ставок мита.

Тарифні заходи для суб'єктів підприємництва більш зручні в практичному використанні при розробці ними планів проведення зовнішньоторговельної діяльності. При цьому необхідно підкреслити наявність єдиного підходу різних держав до їхнього використання та уніфікований характер застосування у всьому світі.

Сьогодні Україна не може самостійно встановлювати митні тарифи. Загальне зменшення їх світового рівня в міжнародній торгівлі посилило увагу науковців до складніших форм впливу на міжнародні товарні потоки, якими є нетарифні обмеження.

Нетарифні обмеження відносяться до національних адміністративних заходів регулювання експортних та імпортних операцій. Вони являють собою сукупність методів, що застосовуються з метою впливу на процеси у сфері зовнішньоекономічної діяльності, але при цьому не належать до митно-тарифних методів державного регулювання. За деякими оцінками існує кілька сотень видів прихованого протекціонізму, за допомогою яких країни можуть в односторонньому порядку обмежувати імпорт або експорт товарів.

Методи нетарифного регулювання опосередковано впливають на ціну, обсяги, товарну структуру та напрямки міжнародних потоків товарів, при цьому належать до

впливових і відчутних регулюючих чинників у торговельних відносинах між країнами. Вони є гнучкішими, варіативнішими та менш прозорими у використанні в порівнянні з митно-тарифними регуляторами.

Нетарифні методи митного регулювання не накладають додаткове податкове навантаження на населення, таким чином, вони є вигідними для уряду країни. Нетарифні інструменти майже не підлягають регулюванню міжнародними угодами. В окремих випадках вони можуть працювати більш ефективно, ніж митно-тарифні регулятори. Саме тому уряди широко використовують нетарифні інструменти для досягнення поставлених завдань.

Класифікації засобів і методів нетарифного регулювання також різняться за своїм змістом. При цьому загальноприйнятої та єдиної класифікації засобів тарифного регулювання немає. Розглянемо класифікацію нетарифних інструментів, що розроблена С.С. Терещенком. Він виділяє такі основні групи засобів і методів нетарифного регулювання, які безпосередньо впливають за зовнішньоекономічні операції [5]:

- 1) кількісні обмеження (квотування; ліцензування; “добровільне обмеження експорту”);
- 2) методи прихованого, побічного протекціонізму (технічні бар’єри; внутрішні податки, політика державної закупівлі; вимоги стосовно місцевих компонентів);
- 3) методи стимулювання експорту (субсидії; експортне кредитування; демпінг; адміністративні методи);
- 4) обмеження митного оформлення (державна реєстрація; особливості декларування; методи оперативного регулювання ЗЕД);
- 5) методи правового забезпечення (торговельні договори й угоди; режим регулювання).

До основних якісних рис нетарифних інструментів можна віднести такі. Усі вони застосовуються, коли митно-тарифні засоби регулювання вичерпали себе або коли уряд не може їх використовувати, або коли їхній вплив недостатньо ефективний для досягнення поставлених завдань. Наприклад, через адміністративний вплив держави на зовнішньоторговельні операції застосовуються кількісні обмеження імпорту. Це захищає національний ринок від небажаного проникнення товарів іноземного виробництва. Технічні бар’єри дозволяють в односторонньому порядку обмежувати імпорт або експорт товарів. Внутрішні податки підвищують ціну імпортованого товару, знижують його конкурентоспроможність стосовно вітчизняних товарів за ціновими показниками. Приведення імпортованих товарів до національних норм якості та стандартів може призвести до певних часових і фінансових утрат на проведення випробувань щодо якісних характеристик. Це є своєрідною перешкодою для проникнення цієї групи товарів на внутрішній ринок. Велика кількість дозвільних державних структур бере участь у прийнятті остаточного рішення щодо можливості проникнення імпортного товару на внутрішній ринок. Отже, застосування нетарифних інструментів становить відчутні ускладнення в разі митного оформлення експортно-імпортних операцій та отриманні державних дозвільних документів, тому вони виступають суттєвим протекціоністським засобом [5].

Використовуючи вищенаведений матеріал, пропонуємо основні умови, що мають стати підґрунтям для використання інструментів митного регулювання в практичній діяльності вітчизняної митної служби.

Набір діючих інструментів митного регулювання повинен формуватися відповідно до національних інтересів країни, мати недискримінаційний характер. І потенційні експортери, й імпортери повинні володіти інформацією про можливі певні ускладнення в разі митного оформлення експортно-імпортних операцій. Будь-які кроки, що проводяться державними регулюючими структурами, повинні лише полег-

шувати різноманітні процедури проходження товарів через митний кордон України в рамках оновленої нормативно-правової вітчизняної бази.

Забезпечення найбільш ефективного використання інструментів митного регулювання товарообміну на митній території України є одним з основних завдань вітчизняної митної стратегії і тактики. Конкретний інструментальний підхід через засоби митного регулювання до впливу на сферу митних відносин безпосередньо впливає на формування типу митної політики, яка реалізується державою. Сьогодні більшість дослідників дотримується думки про необхідність формування в Україні розумної митної політики у формі поміркованої вільної торгівлі з елементами зваженого протекціонізму відповідно до вимог СОТ. Значна лібералізація імпорту в сучасних умовах вітчизняного виробництва може призвести до ще більшого зростання від'ємного сальдо торговельного балансу, що є небажаним явищем для будь-якої країни, і України зокрема.

Неточне та хаотичне використання різноманітних митних регуляторів може призвести до непередбачуваних і непрогнозованих наслідків для країни в перспективі. При розробленні комбінацій засобів регулювання зовнішньоторговельних потоків слід уявляти не лише сьогоднішні, а й майбутні результати їх впливу, залишати можливість митним органам проводити швидке реагування на зміни й тенденції розвитку внутрішнього та зовнішнього ринку.

Комплексне й гнучке застосування інструментарію митного регулювання повинно одночасно вирішувати сукупність складних внутрішніх і зовнішніх завдань, бути націлене на дотримання митної безпеки країни. В умовах інтеграційних процесів Україна не повинна впроваджувати нові торговельні бар'єри, тому існуючі інструменти необхідно використовувати більш ефективно. Наприклад, тарифні методи мають захищати саме ті сегменти внутрішнього ринку, які потребують такого захисту. Митне регулювання повинно виконувати, насамперед, регулюючу функцію, при цьому знизити фіскальну складову. Завдання поповнення бюджетних коштів необхідно вирішувати не за рахунок високих ставок мита, а шляхом удосконалення митного оподаткування та системи митних пільг і преференцій з урахуванням вимог СОТ.

У ході останніх кроків співробітництва України та ЄС на Державну митну службу України покладається виконання основних пріоритетних напрямів роботи, низка з яких стосується використання митних регуляторів, таких як: розвиток взаємного прозорого торговельного середовища, підтримка спрощення законної торгівлі; подальший розвиток митного законодавства України та його імплементаційних положень відповідно до міжнародних інструментів і стандартів, які застосовуються в митній сфері та торгівлі, включаючи ті, які розроблені ЄС, Світовою Митною Організацією, СОТ, ООН; співробітництво щодо впровадження сучасної Гармонізованої системи опису та кодування товарів з метою впровадження комбінованої номенклатури й забезпечення чіткої та зрозумілої класифікації товарів; співробітництво щодо подальшого розвитку процедур митної оцінки й практики з метою забезпечення їх більшої прозорості та ефективності, включаючи обмін найкращими практиками стосовно імплементації стандартів СОТ, зокрема, щодо визначення довідкової ціни при визначенні митної вартості; розробка за підтримки ЄС, у разі запиту України, та впровадження всеохоплюючого стратегічного плану для Державної митної служби України з метою наближення транзитного законодавства України стосовно спрощення формальностей у торгівлі товарами для участі України в спільній транзитній системі [7].

Ураховуючи вищенаведене, концептуальними умовами використання митних регуляторів у практичну діяльність мають бути:

- митний захист економічного суверенітету, інтересів вітчизняних виробників і споживачів від недобросовісного імпорту;

- задоволення внутрішнього попиту й розширення виробництва вітчизняної готової продукції;
- посилення конкурентоспроможності національного виробництва;
- сприяння прогресивним структурним зрушенням в експортноорієнтованій національній економіці;
- гарантована цілеспрямована державна підтримка та стимулювання експорту;
- підвищення інвестиційної привабливості українських виробництв та їх перехід на інноваційний шлях розвитку;
- легкий і своєчасний доступ суб'єктів підприємництва до інформаційної бази щодо висвітлення основних тенденцій на зовнішніх ринках;
- забезпечення стабільності й прозорості застосування заходів митного регулювання, спрощення процедур митного оформлення та митного контролю;
- дотримання міжнародних домовленостей і зобов'язань України в зовнішньоекономічному середовищі;
- сприяння ефективній і безболісній інтеграції економіки країни у світову економіку.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що навіть загальний аналіз системи митних регуляторних інструментів свідчить про їх розмаїття. Митне регулювання відноситься до важливої складової державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів підприємництва. Ефективність митного регулювання залежить від комплексного, зваженого та грамотного використання його інструментів у загальному наборі заходів впливу, який повинен формуватися відповідно до національних інтересів країни, з одного боку, і не суперечити її міжнародним домовленостям, з іншого. З метою позитивних зрушень в економіці країни Державна митна служба повинна дотримуватися основних умов для використання дозволеного законодавством набору митних регуляторів, які запропоновані в нашій статті. Особливого значення ця вимога набуває в контексті участі України в глобалізаційних процесах.

Вимірювання сили впливу на внутрішнє та зовнішнє середовище митного регулятивного інструментарію є важливою темою для подальших досліджень у цій сфері.

1. Гребельник О. П. Основи митної справи : навчальний посібник / О. П. Гребельник – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 600 с.
2. Данильцев А. В. Международная торговля: инструменты регулирования / А. В. Данильцев. – М. : Деловая литература, 2004. – 320 с.
3. Держмитслужба відзвітувалася перед громадськістю за перше півріччя // Митниця. – 2010. – № 8 (69). – Серпень. – С. 6–9.
4. Матвеев М. Е. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник / М. Е. Матвеев, І. І. Дідович – К. : Видавничий дім “Професіонал”, 2008. – 192 с.
5. Терещенко С. Основи митного законодавства України: питання теорії та практики зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. [для студ. вищ. та серед. спец. навч. закл.] / С. Терещенко – К. : АТ “Август”, 2001. – 422 с.
6. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко – К. : КНЕУ, 2003. – 256 с.
7. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Рецензенти:

Десятнюк О.М. – доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету;

Кульчицька Н.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету.